

En «normal» frihetsberøvelse

Et kritisk blikk på Kriminalomsorgens prinsipp om normalitet

Bacheloroppgave høsten 2020

Kandidatnummer: 3915

**Kriminalomsorgens høgskole og utdanningscenter KRUS
Bachelorbetjentutdanningen 2019-2020**

Antall ord: 9362

Sammendrag

Normalitetsprinsippet er en viktig del av Kriminalomsorgens verdigrunnlag og normalitetsprinsippet som begrep ble første gang presentert i St. Meld. Nr. 37 (2007-2008). Begrepet normalitet er sammensatt og ladet, og gir rom for ulik forståelse og tolkning. I oppgaven er følgende problemstilling utviklet: Hvordan beskrives prinsippet om normalitet i St. Meld. Nr. 37, og på hvilke måter kan prinsippet forstås med utgangspunkt i begrepet makt. Metoden som er anvendt i oppgaven er inspirert av kritisk tekstanalyse med et hermeneutisk fortegn, og formålet er å utforske et mulig underliggende budskap og skape ny forståelse av prinsippet. Normalitetsprinsippet drøftes i oppgaven i lys av ulike maktteorier, især Webers legitime makt og Bourdieus begreper om symbolsk makt og doxa. Hovedfunnene er at normalitetsprinsippet må forstås knyttet til en historisk og internasjonal kontekst, at begrepene normalitet og likhet knyttes sammen, og at prinsippet om normalitet selvfølgelig gjøres gjennom stortingsmeldingen.

Abstract

The normality principle is an important part of the Norwegian Correctional Service's values and the normality principle as a concept was first presented in bill before Parliament nr. 37 (2007-2008). The concept of normality is complex and charged, and allows for different understanding and interpretations. This thesis discusses the following problem: How the normality principle is described in bill before Parliament nr. 37, and in what ways the principle can be understood by using the concept of power. The method used in the thesis is inspired by critical text analysis with a hermeneutic basis, and the purpose is to explore a possible underlying message and create a new understanding of the principle. The normality principle is discussed in this thesis in the light of various theories of power, especially Weber's legitimate authority and Bourdieu's concepts of symbolic power and doxa. The main findings are that the normality principle must be understood in connection with a historical and international context, that the concepts of normality and equality are linked, and that the normality principle is presented as a given in the bill to Parliament.

Innholdsfortegnelse

Kapittel 1 Innledning	4
Kapittel 1.1 Tema og bakgrunn for oppgaven	4
Kapittel 1.2 Forforståelse	4
Kapittel 1.3 Problemstilling.....	5
Kapittel 1.4 Faglig relevans.....	5
Kapittel 1.5 Avgrensning.....	6
Kapittel 1.6 Oppgavens oppbygning	6
Kapittel 2 Metode	6
Kapittel 2.1 Litteratursøk.....	6
Kapittel 2.2 Kritisk tekstanalyse.....	8
Kapittel 3 Teori.....	9
Kapittel 3.1 Normalitet	9
Kapittel 3.2 Maktens fasetter.....	10
Kapittel 3.3 Normalitetsprinsippets kontekst	11
Kapittel 3.3.1 Historikk.....	11
Kapittel 3.3.2 Internasjonale føringer	13
Kapittel 4 Empiri og funn.....	14
Kapittel 4.1 Empiri – St. Meld. Nr. 37 (2007-2008)	14
Kapittel 4.1.1 Internasjonalt perspektiv på straffegjennomføringen.....	14
Kapittel 4.1.2 Historikk.....	15
Kapittel 4.1.3 Normalitetsprinsippet.....	15
Kapittel 4.2 Presentasjon av funn	15
Kapittel 5 Drøfting	17
Kapittel 5.1 Kontekstens betydning - som en del av en større sammenheng	17
Kapittel 5.2 Likt det normale?	19
Kapittel 5.3 Normalitetsprinsippet som noe selvfølgelig	22
Kapittel 6 Oppsummering og avslutning	26
Kapittel 7 Litteraturliste.....	28

Kapittel 1 Innledning

Kapittel 1.1 Tema og bakgrunn for oppgaven

«Normalitetsprinsippet» er en viktig del av verdigrunnlaget til Kriminalomsorgen. Jeg ble kjent med prinsippet i en praksishverdag tidlig i min karriere gjennom St. Meld. Nr. 37 (2007/2008). Jeg syntes prinsippet i seg selv var interessant, men jeg var usikker på hvordan det fullt ut skulle forstås.. Bevisstheten rundt normalitetsprinsippet tidlig i karrieren har ført til at prinsippet har fulgt meg gjennom mange år i Kriminalomsorgen. Jeg vil i denne oppgaven studere innholdet i St. Meld. Nr. 37 (2007-2008) hvor prinsippet første gang ble omtalt. Jeg ønsker å forstå sammenhengen mellom det som uttrykkes i dette styringsdokumentet, og på hvilken måte prinsippet om normalitet kan forstås med utgangspunkt i maktbegrepet.

Kapittel 1.2 Forforståelse

Vi har alltid med oss våre tanker og fordommer om et tema i en oppgave. Dette omtales som forforståelse. Det innebærer at jeg har en mening om fenomenet jeg skal undersøke før jeg har begynt (Dalland, 2019, s. 59). Forforståelsen er en forutsetning for at ny innsikt og forståelse overhodet skal være mulig. Vår forforståelse preges av praksiserfaringer, personlige opplevelser, normer og verdisyn (Brottveit, 2018, s. 132). Uten den vet vi ikke hvor eller hvordan vi skal plassere det ene i forhold til det andre (s. 130).

Normalitetsprinsippet har for meg vekket nysgjerrighet, men også skepsis. Som beskrevet ovenfor kommer denne erfaringen fra en praksishverdag i Kriminalomsorgen. Som leder har jeg erfart at det har vært sterke motsetninger mellom min forståelse av normalitetsprinsippet og beslutningene som ble tatt i ulike prosesser. Spesielt aktuelt var dette da jeg var involvert i en større utbygging av et fengsel i Norge. Andre ganger erfarte jeg at det var ulik oppfatning av hvordan prinsippet skulle forstås, og derved etterleves. Jeg opplevde også at dette og andre førende prinsipper i visse fora ikke ble diskutert, til tross for at det var viktige beslutninger som skulle tas.

Disse erfaringene og egne refleksjoner har ført til at jeg etter hvert har stilt meg kritisk til dette førende prinsippet. Med dette mener jeg kritisk med en nysgjerrig og spørrende tilnærming. Årsaken er at jeg anser begrepet «normalitet» som både subjektivt og dynamisk. Begrepet kan også gi meg assosiasjoner til noe negativt, da det ofte sees i forhold til det «avvikende» eller «unormale». Jeg stiller meg undrende til at de som definerer hva normalitet er, tilhører en helt annen samfunnsklasse enn de som normalitetsprinsippet berører, - nemlig

de innsatte. Jeg tror at mange av de større og viktige beslutningene i Kriminalomsorgen fattes av en gruppe «velstående» politikere, jurister, samfunnsvitere og formelle myndigheter, som skal definere hva som er «normalt» på vegne av en gruppe mennesker som ifølge forskningen i liten grad har levd «normale» liv.

Jeg ser begrensingene i å skulle skrive om et praksisfelt som jeg har vært en stor del av, og jeg vil derfor ha større utfordringer med å kunne møte feltet med «friske øyne» (Dalland, 2019, s. 61). Samtidig garanterer ikke distanse objektivitet, og jeg mener at det er mitt ansvar å evne å belyse problemstillingen fra flere perspektiver eller i ulike kontekster. Jeg må være oppmerksom på at jeg er bundet av egen forståelseshorison (Brottveit, 2018. s. 35) når jeg analyserer prinsippet, men målet mitt er å opparbeide meg ny innsikt og forståelse av normalitetsprinsippet gjennom drøftingen.

Kapittel 1.3 Problemstilling

Med utgangspunkt i min forforståelse, har jeg valgt å jobbe med følgende problemstilling:

Hvordan beskrives prinsippet om normalitet i St. Meld. Nr. 37, og på hvilke måter kan prinsippet forstås med utgangspunkt i begrepet makt?

Kapittel 1.4 Faglig relevans

Normalitetsprinsippet er et overordnet prinsipp i Kriminalomsorgen, og er derfor relevant for straffegjennomføringen. Til tross for at det ofte kan virke lite fruktbart å være negativ og kritisk, kan et kritisk blikk også være fremadrettet og en nødvendig forutsetning for utvikling (Feiring et al., 2017, s. 311). For å kunne endre en praksis må man stille spørsmål ved det som er. Teoretiske analyser og drøftinger kan gi praksisfeltet innsikt og forståelse for egen yrkesutøvelse (s. 314). En analyse av normalitetsprinsippet kan med dette utgangspunktet bidra til at man ikke kun forholder seg til «hvordan» vi utøver vår praksis, men kanskje også «hvorfor» og i beste fall om det «kan gjøres eller tenkes på andre måter» (Feiring et al., 2017, s. 323). Denne refleksjonen er relevant for å kunne diskutere på hvilken måte et førende rettsprinsipp som normalitetsprinsippet kan forstås, hvilken mening det gir, hvordan det etterleves og hva det kan bidra til i straffegjennomføringen.

Kapittel 1.5 Avgrensning

Jeg vil i oppgaven ta utgangspunkt i St. Meld. Nr. 37 (2007-2008) Straff som virker – mindre kriminalitet – tryggere samfunn. Basert på dette offentlige styringsdokumentet vil jeg trekke ut tre funn, som jeg mener er aktuelle for å belyse min problemstilling. Inspirert og forankret i en hermeneutisk tilnærming vil gjennomføre en kritisk tekstanalyse, hvor jeg vil forsøke å fortolke og komme frem til ny forståelse av normalitetsprinsippet, med utgangspunkt i maktbegrepet.

Kapittel 1.6 Oppgavens oppbygning

Denne bacheloroppgaven består av syv kapitler; Innledning, metode, teori, empiri/funn, drøfting, oppsummering og avslutning, samt litteraturliste. I kapittel to om metode er det gjort rede for litteratursøket, og gitt en kort presentasjon av de viktigste funnene. Videre er det gjort rede for mitt faglige perspektiv i oppgaven som er inspirert av kritisk tekstanalyse og hermeneutikken. I kapittel tre er teorien presentert, og kapitlet er inndelt i normalitet, maktens fasetter og normalitetsprinsippets kontekst. Kapittel fire omhandler empirien og mine funn som danner grunnlaget for drøftingen. Her gjøres det rede for innholdet i St. Meld. Nr. 37 (2007-2008) og mine tre funn. Drøftingsdelen i kapittel fem er inndelt i tre underkapitler som hvert tar for seg et av mine funn. Funnene blir drøftet og forsøkt forstått med utgangspunkt i begrepene symbolsk makt, legitim makt, definisjonsmakt, doxa og habitus. Avslutningsvis i kapittel 6 presenteres nye erkjennelser og min egen bevegelse i prosessen, som er resultatet av arbeidet med denne oppgaven.

Kapittel 2 Metode

Aubert definerer en metode som en fremgangsmåte eller middel til å løse problemer og komme frem til ny kunnskap (Dalland, 2019, s. 51). Det innebærer at mitt valg av metode bør være basert på den jeg vurderer at egner seg best til å belyse problemstillingen jeg skal jobbe med.

Kapittel 2.1 Litteratursøk

Jeg har i prosessen med litteratursøk fortløpende vurdert kvalitet og pålitelighet av kilder. Kildekritikk innebærer både å gjøre rede for litteraturen jeg har avendt i oppgaven, men også å vurdere kildens relevans knyttet til min problemstilling. Jeg må også kunne fastslå hvorvidt

opplysningene er sanne (Dalland, 2019, s. 152). På bakgrunn av valgte tema og metode vurderte jeg å ikke ekskludere eldre litteratur fra søkene, da jeg ønsket å gjøre meg kjent med aktuelle originalkilder.

I den første fasen av denne bachelor-prosessen hadde jeg valgt tema for oppgaven, men det var enda ikke klart for meg hvordan jeg metodisk ville gå frem. Det jeg visste var at jeg ville skrive ut fra en kvalitativ metodetradisjon. Av den grunn ble det naturlig å gjennomføre litteratursøk for å se om jeg fant relevant fag- og forskningslitteratur. Det ble først viktig å definere noen nøkkelbegreper som jeg vurderte som aktuelle. Søkeordene jeg brukte i denne fasen var: «normalitet» og «normalitetsprinsippet», og jeg benyttet databasene «Google Scholar», «Oria» og «Norart». Ved søk på «normalitetsprinsippet» var det lite treff, noe som kan årsaksforklares med at det er et lokalt begrep som kun er brukt i Kriminalomsorgen. Allikevel fant jeg noen artikler som jeg opplevde hadde relevans til tematikken i oppgaven. De var forfattet av Vollan og Hammerlin. Vollan har skrevet en artikkel hvor hun drøfter normalitetsprinsippet ut fra et juridisk perspektiv. Hammerlin tematiserer dette på en annen måte hvor han i flere artikler både har beskrevet og problematisert normalitet, normalisering og normalitetsprinsippet.

Jeg hadde videre behov for å forstå hva normalitet er, og ved søk på begrepet «normalitet» var det mange treff. Her ble det viktig å legge til noen utvalgsriterier. Noen av kriteriene jeg la til grunn var at artiklene/fagbøkene skulle være skrevet på skandinavisk, og at de måtte ha en relevans til min valgte tematikk. Jeg valgte, som jeg var inne på, å ikke avgrense søket i tid, da jeg ønsket å få treff på eventuelle originalkilder. Boka «Normalitet» av Hylland Eriksen og Breivik ble et viktig bidrag i forståelsen av begrepet normalitet. I tillegg ble Olsen, Skotte & Farstad viktige, da den tar for seg normalitet, avvik og Beckers stempelingsteori.

I den neste fasen ble det viktig å bestemme retningen på oppgaven, og jeg måtte inn i vitenskaps- og metodelitteraturen. På bakgrunn at mitt valg om en kvalitativ metode ble Leseth & Tellmann viktige i det videre arbeidet. Dalland var også meget sentral i denne prosessen. Andre bidrag som skulle vise seg å bli viktige var Brottveit, som var litteratur jeg var kjent med fra et tidligere emne under studieforløpet. Ved å lese Dalland og Brottveit ble det etter hvert tydelig at jeg var inspirert av kritisk tekstanalyse og hermeneutikken. Årsaken var at jeg ser på virkeligheten som konstruert, og at ting skapes i en kontekst. Det er mange ting som er usynlige for oss, men allikevel styrende.

Denne erkjennelsen førte meg videre i prosessen, og maktbegrepet ble etter hvert sentralt. Jeg gjennomførte derfor et databasesøk med søkeordet «makt». Utvalgskriteriene var mindre definert da jeg verken begrenset språk, tidsspenn eller geografisk avgrensning. Årsaken var at jeg ville finne frem til relevante teoretikere. Her fikk jeg mange interessante treff, og det var i hovedsak sosiologisk faglitteratur som fanget interessen min. I denne fasen av prosessen begynte jeg å se konturene av en problemstilling.

Jeg valgte videre å besøke flere bibliotek hvor jeg fysisk lette i hyllene under kategoriene sosiologi og makt. Både gjennom databasesøk og funn på bibliotek var det flere sentrale maktteoretikere som fanget interessen min. Weber og Bourdieu ble her viktige, og de er begge også gjengitt i nyere litteratur. Jeg valgte også å legge til grunn noen kriterier for videre databasesøk. Her begrenset jeg til skandinavisk språk, som førte til at jeg fikk treff på aktuelle oversettelser av Bourdieu. Disse var viktige for meg å lese, for å kunne vurdere påliteligheten til Wilken, som er en oversiktlig introduksjon til Bourdieus begrepsunivers. Andre interessante funn var Hernes' maktutredning fra 1975 og Engelstad. Boka til Olsen, Skotte & Farstad ble også sentral i forståelsen av maktbegrepet. Under hele denne søkeprosessen fokuserte jeg også på henvisninger og litteraturlister i aktuelle artikler og faglitteratur jeg allerede hadde funnet.

På bakgrunn av at metodevalget falt på en kritisk tekstanalyse, forelå allerede det viktigste datamaterialet, men det er skrevet for et annet formål enn forskning (Leseth & Tellmann, 2014, s. 62). St. Meld. Nr. 37 (2007-2008) ble det viktige funnet, da det var i denne stortingsmeldingen normalitetsprinsippet først ble presentert.

Teorien og funnene blir presentert i kapittel 3 og 4.

Kapittel 2.2 Kritisk tekstanalyse

Den metodiske tilnærmingen jeg har valgt i denne oppgaven er inspirert av kritisk tekstanalyse, forankret i hermeneutisk vitenskapsteori. Oppgaven er derfor basert på et analytisk og teoretisk perspektiv. Dette fordi jeg anser en kvalitativ tilnærming som mest hensiktsmessig for å kunne belyse problemstillingen min. Denne kvalitative metodetradisjonen tar sikte på å fange opp ny mening og opplevelse, som ikke kan tallfestes eller måles (Dalland, 2018, s. 52). Kritisk tekstanalyse innebærer å studere en tekst og dens mulige virkning, - både det åpenbare, men også tekstens underliggende budskap. Altså det som «ligger mellom linjene» (Brottveit, 2018, s. 109-110). Hermeneutikk betyr

fortolkningslære, som innebærer å finne frem til meningen i noe, eller forklare noe som vurderes som uklart (Dalland, 2019, s. 45). Kritisk tekstanalyse kan sees i sammenheng med kritisk hermeneutikk ved å se på tekstens budskap og kontekst (Brottveit, 2018, s. 111). I denne oppgaven er det spesielt spennende å studere hvorvidt normalitetsprinsippet som er omtalt i St. Meld. Nr. 37 (2007-2008), inneholder spesielle verdinormer eller holdninger som gir føringer for praksis (Brottveit, 2018, s. 112). Målet mitt er løfte frem forståelser som ligger eksplisitt eller implisitt i normalitetsprinsippet, og å studere koblingen mellom normalitetsprinsippet og begrepet makt.

Kapittel 3 Teori

Kapittel 3.1 Normalitet

Thorvald Sirnes (2006, s. 119) omtaler begrepet normalitet som vanskelig og sammensatt. Det er gammeldags og høyaktuelt, det er statisk og dynamisk, det er positivt og negativt ladet, det er inkluderende og ekskluderende, det er forsonende og truende. Her ser man antydninger til begrepets kompleksitet og en definisjon kan være utfordrende. Det er derfor ingen enkel måte å definere normalitet på basert på betydningsrommet begrepet har i dagligtalen (Solvang, 2006, s. 168). Allikevel er det viktig å forsøke å skape en forståelse av begrepet.

Normalitetens fremvekst skjedde på 1700-tallet, da moderne teknikker for å måle og klassifisere normalitet utviklet seg (Hylland Eriksen, 2016, s. 12). Dette førte til at eksperter definerte gjennomsnitt, normalfordeling og avvik. Dette er blitt en vanlig måte å definere normalitet på, og betegnes som den statistiske definisjonen. Denne definisjonen av normalitet refererer til en normalfordelingskurve. Altså det vanlige eller gjennomsnittlige (Solvang, 2006, s. 168). En annen betydning av normalitet er den medisinske som handler om at man ved sykdom er i en unormal tilstand, hvor man trenger behandling for å bli frisk og dermed komme i en normal tilstand. Den siste kjente definisjonen av normalitet er normativ eller moralsk normalitet som vil si hva som anses som en god og rett levemåte på et gitt tidspunkt i samfunnet (Solvang, 2006, s. 168). Dette er naturlig nok dynamisk og vil endre seg historisk og mellom ulike land og kulturer.

En betydningsfull sosiolog som skildret normalitet og avvik er Howard Becker (f. 1928). Han var også sentral innenfor den såkalte stempelingsteorien (Rappana Olsen, 2018, s. 141). Becker mente at normalitet og avvik er sosialt konstruert, og er derfor ikke en objektiv realitet.

Normalitet og avvik er det som blir definert som sådant, og det er ikke gitt av naturen som en standard det sosiale må forholde seg til (Solvang, 2006, s. 169). Gjennom lover og regler, etableres det grenser mellom det normale og det avvikende. Disse grensene fører til at særskilte grupper i samfunnet tydeliggjøres (Rappana Olsen, 2018, s. 142). Becker mener også at hva som forstås som normalitet og avvik bringes videre fra en generasjon til en annen, og inngår i den virkeligheten vi lever i. Derfor presiserer han at man faglig og profesjonelt bør være kritisk til det som formidles som gitte sannheter og som taust skal aksepteres.

Kapittel 3.2 Maktens fasetter

Makt kan forstås ved hjelp av mange ulike begreper. Autoritet, innflytelse og påvirkning, dominans, maktmisbruk eller overgrep (Rappana Olsen, 2018, s. 108). Hernes (f. 1941) mener at til tross for at makt er et av de vanligste begrepene for å forstå det sosiale liv, er det et av de vanskeligst definerbare begrep i politisk sosiologi (1975, s. 15). Dette fordi man historisk har brukt samme ord (makt) til å fremstille ulike fenomen eller begreper. Hernes beskriver videre at den som utøver makt gjør det med hensikt, for å oppnå et mål. Hensiktene kan både være egoistiske, men også omfatte andres velferd (s. 23).

En forståelse av makt i denne oppgaven er den sentrale maktteoretikeren Max Webers (1864 – 1920) legitime maktform. Weber mente at tvangsmakt ikke er den mest sentrale maktformen, men derimot den legitime makt (Rappana Olsen, 2018, s. 109). Med dette mente han at den som vil utøve makt på lang sikt, ikke kan tvinge andre, men tvert om få andre til å akseptere makten, - altså å gjøre den legitim (Engelstad, 2011, s. 16). Denne maktformen er i hovedsak vunnet gjennom tillit. Det innebærer at den som mottar en ordre kan stille seg spørrende til innholdet, men allikevel følge den opp. Dette skjer på bakgrunn av at posisjonen til den som gir ordren anerkjennes, og ikke bryter med normer eller regler (Rappana Olsen, 2018, s. 112). Pierre Bourdieu (1930 – 2002) er en annen sentral maktteoretiker som har fått betydning for denne oppgaven. En av Bourdieus maktteorier beskriver forholdet mellom den som har makt og den som tilpasser seg andres makt. Bourdieu omtaler dette som symbolsk vold eller symbolsk makt. Denne maktformen kjennetegnes ved at både de som utøver makten, og de den utøves i forhold til, ikke er bevisste på at det finner sted en maktutøvelse (Wilken, 2015, s. 69¹). Bourdieus begreper om «Doxa» og «Habitus» blir også sentrale når

¹ Jeg har lest *Symbolsk makt: artikler i utvalg* (1996) samt *Distinksjonen: en sosiologisk kritikk av dømmekraften* (1995) av Bourdieu, oversatt av Annick Prieur, men har i denne oppgaven valgt å forholde meg til Wilken da denne boken for meg var lettere tilgjengelig.

normalitetsprinsippet skal forstås med utgangspunkt i maktbegrepet. Fenomenet doxa beskriver Bourdieu som det selvsagte. Det vi tar for gitt uten videre, og som er så innlysende riktig at det ikke engang uttrykkes gjennom bevisste forestillinger. Det er handlinger som blir til en del av kropp og sinn, og som det ikke stilles spørsmål rundt (Wilken, 2015, s 42). Habitus innebærer at man gjennom kroppen reagerer og handler ut fra tidligere erfaringer (Rappana Olsen, 2018, s. 127). Kjernen i habitus-begrepet er at menneskers handlinger er blitt til på bakgrunn av erfaringer gjennom et levd liv under bestemte sosiale forhold, og som derav skapes av sosiale strukturer (Wilken, 2015, s. 37).

Definisjonsmakt er også et begrep som har fått plass i denne oppgaven. Definisjonsmakt innebærer en makt som utøves av mennesker i egenskap av deres profesjonelle ståsted (Rappana Olsen, 2018, s. 118). En definisjonsmakt kan innebære å definere aktuelle problemstillinger på bestemte måter. Definisjonsmakten kommer ofte til syne i tekster, og disse tekstene får normalt status som fakta. Denne maktformen påføres ikke bare brukere eller klienter, - også ansatte og profesjonelle på ulike nivåer kan bli utsatt for denne maktformen (s. 119).

Kapittel 3.3 Normalitetsprinsippets kontekst

Siden kontekst er sentralt i hermeneutikk (Brottveit, 2018, s. 34) vil jeg i det følgende gjøre rede for den historiske og internasjonale konteksten til utviklingen av normalitetsprinsippet.

Kapittel 3.3.1 Historikk

For å forstå utviklingen av normalitetsprinsippet i norsk Kriminalomsorg og bakgrunnen for dette verdivalget kan vi spole ca. 70 år tilbake. Normalitetsprinsippet som begrep i Kriminalomsorgen ble først tatt i bruk i offentlige dokumenter på 2000-tallet, men har røtter tilbake til 1950-tallet (Vollan, 2016, s. 452). I 1951 ble det ved kongelig resolusjon oppnevnt en komité som skulle utrede spørsmålet om reformer i fengselsvesenet (Hammerlin, 2008, s. 111). Bakgrunnen var at det ikke var foretatt endringer i fengselsloven siden 1933. Komiteen utarbeidet en rekke tiltak, og de mente blant annet at frihetsberøvelsen må være tilrettelagt slik at den i størst mulig omfang svarer til forholdene i det frie liv. Deres arbeid resulterte i en ny fengselslov av 1958, hvor §14 fikk følgende ordlyd:

«De innsatte skal behandles med fasthet og alvor og slik at deres muligheter for tilpasning i samfunnet fremmes. Skadelige virkninger av frihetsberøvelsen skal så vidt mulig forebygges eller bøtes på» (Hammerlin, 2008, s. 113).

I Fengselsstyrets rundskriv nr. 34 /1959 bemerkes det:

«... Så meget som mulig skal man minske den forskjell mellom fengselslivet og livet i det fri som man kan frykte for vil nedsette den innsattes ansvarsfølelse eller den respekt for hans menneskeverd som han har krav på» (Hammerlin, 2008, s. 114).

Til tross for at normalitetsprinsippet som begrep enda ikke var tatt i bruk, kan man se klare paralleller mellom ordlyden i rundskrivet og St. Meld. Nr. 37 (2007-2008) som jeg gjør rede for i kapittel 4.1.

Dersom vi spoler et drøyt tiår frem befinner vi oss på starten av 1970-tallet. På denne tiden var det sterke motsetninger i synet på fengsel og fangebehandling (Hammerlin, 2012, s. 40). Politikken var preget av reformtanker påvirket av internasjonale konvensjoner og humane idealer. Rehabilitering og normalisering ble viktige nøkkelord, og man fikk tro på at man kunne behandle de innsatte til «normalitet». Samtidig stod disse ideene og reformene i motsetning til den tradisjonelle straffeideologien, og Hammerlin beskriver at det var sterke motsetninger mellom idealer og realiteter (2012, s. 40). Tiåret var preget av kritikk og en delt ledelse i Fengselsstyret, og mellom fengselsstyret og ytre etat, - spesielt knyttet til Stortingsmelding 104 (1977-78). Daværende justisminister Valle stod i denne kryssilden, i et forsøk på å utvikle fengslene i en mer human retning (Hammerlin, 2012, s. 42). Til tross for mye kritikk ble mange av forslagene i kriminalmeldingen gjennomført på 1980-tallet, under ledelse av justisminister Cappelen (s. 43). Allikevel fortsatte ikke denne oppmykende trenden, og da justisminister Bøsterud kom til makten på slutten av 1980-tallet ble det betydelige innstramminger, og sikkerheten fikk igjen høyeste prioritet (s. 45). Innstramminger ble iverksatt og preget virksomheten til langt utpå 1990-tallet. Samtidig modererte justisminister Dørum politikken noe på 1990-tallet ved at synet på de innsatte ble differensiert mellom et positivt og et negativt bilde (s. 48). Det skjedde også store organisatoriske endringer i etaten utover 2000-tallet under ledelse av ekspedisjonssjef Lund-Isaksen. Samtidig ble fokuset rettet mot en moderne kriminalomsorg og utvikling av fengselsbetjentrollen på Fengselsskolen under ledelse av Føsker. Justisminister Storberget skulle bli en betydningsfull justisminister for Kriminalomsorgen, og han fulgte opp Valles humane perspektiv. Dette kom til syne i

St.meld. nr. 37 (2007/2008) Straff som virker – mindre kriminalitet – tryggere samfunn (Hammerlin, 2012, s 51). De innsattes levekår, fengslingens skadevirkninger, progresjon, sømløshet, tilbakeføringsgaranti og normalitetsprinsippet var viktige stikkord, og dannet grunnlaget for implementeringen av idégrunnlaget i meldingen, som også i stor grad gjør seg gjeldende i dagens Kriminalomsorg.

Som beskrevet overfor har den historiske utviklingen av normalitetsprinsippet i Kriminalomsorgen vært preget av et fengselsvesen påvirket av gradvis mer humanistiske idealer, og jeg vil i det følgende gjøre rede for de internasjonale påvirkninger.

Kapittel 3.3.2 Internasjonale føringer

Normalitetsprinsippet i norsk Kriminalomsorg har sitt utspring fra FNs menneskerettserklæring 10. desember 1948. Normalitetsprinsippet bygger på at alle mennesker har grunnleggende rettigheter, som bare kan begrenses ved lov. Videre bygger Europarådets konvensjon 4. november 1950 om beskyttelse av menneskerettighetene og de grunnleggende friheter (EMK), og flere andre sentrale menneskerettskonvensjoner på dette utgangspunktet (Vollan, 2016, s. 457). I tillegg har både FN og Europarådet gitt anbefalinger som spesielt gjelder normalitetsprinsippet i fengsel.

FNs Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners, artikkel 60 (1) lyder: «The regime of the institution should seek to minimize any differences between prison life and life at liberty which tend to lessen the responsibility of the prisoners or the respect due to their dignity as human beings» (United Nations, 1955, article 60 (1)).

ICCPR, art. 10. FN's Menneskerettighetskommissjon formulerer følgende: «Persons deprived of their liberty enjoy all the rights set forth in the Covenant, subject to the restrictions that are unavoidable in a closed environment» (Engbo & Smith, 2006, s. 56). Herfra stammer det grunnleggende prinsippet om at det er frihetsberøvelsen som er straffen, og for øvrig skal de domfelte ha de samme rettighetene som andre borgere. De skal heller ikke pålegges andre begrensninger i tilværelsen enn de som er en følge av selve frihetsberøvelsen.

Normalitetsprinsippet er også klart formulert i flere av De Europeiske fengselsreglers grunnleggende ni prinsipper (Europarådet, 2006):

1. Alle som berøves friheten, skal behandles på en måte som ivaretar deres menneskerettigheter.
2. Personer som berøves friheten, beholder alle rettigheter som de ikke på lovlig måte blir fratatt ved den beslutning som dømmer dem til fengsel eller varetekt.
3. Personer som berøves friheten, skal bare underlegges det minimum av restriksjoner som er nødvendig og som står i forhold til restriksjonenes rettmessige formål.
5. Livet i fengsel skal være mest mulig jevngodt med de positive sidene ved livet utenfor.
7. Det skal legges til rette for samarbeid med sosiale tjenester utenfor fengselet, og i størst mulig grad også for at sivilsamfunnet kan engasjere seg i fengselslivet.

Som nevnt overfor er normalitetsprinsippet i Kriminalomsorgen sterkt forankret i internasjonale anbefalinger. I følge Vollan (2016, s. 457) er ikke anbefalingene rettslig forpliktende, men Norge tilstreber normalt å oppfylle anbefalinger fra FN og Europarådet.

Kapittel 4 Empiri og funn

I det kapittelet vil jeg presentere denne oppgavens empiri og funn. Det er St. Meld. Nr. 37 (2007-2008) som tekst som her står sentralt. Med utgangspunkt i denne teksten vil jeg videre presentere tre sentrale funn knyttet til oppgavens problemstilling.

Kapittel 4.1 Empiri – St. Meld. Nr. 37 (2007-2008)

Normalitetsprinsippet som begrep ble første gang omtalt i St. Meld. Nr. 37 (2007-2008) Straff som virker – mindre kriminalitet – tryggere samfunn. «Melding til Stortinget» ble frem til 2009 kalt «Stortingsmelding», og er et politisk dokument hvor regjeringen fremmer planer de ønsker å drøfte i Stortinget (Store norske leksikon, www.snø.no). Det innebærer at innholdet i disse meldingene kan endre seg med nye regjeringer.

Kapittel 4.1.1 Internasjonalt perspektiv på straffegjennomføringen

St. Meld. 37 (2007-2008) gjør rede for de internasjonale påvirkninger på norsk straffegjennomføring. Både i internasjonale konvensjoner og rekommandasjoner og i norsk lov er det nedfelt at domfelte har de samme rettigheter som andre borgere (s. 22). For straffegjennomføringen har også menneskerettighetene en stor betydning. Blant flere av de

internasjonale reglene - også innen menneskerettighetsfeltet - finnes det regler som ikke er rettslig bindende, men som er rekommandasjoner. Her kan nevnes Europarådets fengselsregler. Gjennom disse anbefales medlemsstatenes regjeringer å innrette sin lovgivning og praksis i tråd med rekommandasjonen (s. 26).

Kapittel 4.1.2 Historikk

Den historiske utviklingen i Kriminalomsorgen er også gjort rede for i stortingsmeldingen, - helt fra Norges første felles lov av 1274 og frem til i dag. I 1951 ble det oppnevnt en komité som skulle utrede spørsmålet om reformer i fengselsvesenet. Denne innstillingen kritiserte flere sider ved fangebehandlingen. Det ble presisert at det måtte legges vekt på hensiktsmessig behandling og påvirkende tiltak. Særlig ble den enkelte fanges sosiale og personlige bakgrunn trukket inn, og hans fysiske og sjelelige helse, både i og utenfor fengsel, ble et sentralt faglig perspektiv (s. 32). Ideene ble langt på vei materialisert i den nye fengselsloven av 1. april 1958, som trådte i kraft i 1959. Mange av reformideene gjenspeiler en styrket rehabiliterings- og behandlingssideologi (s. 33).

Kapittel 4.1.3 Normalitetsprinsippet

I stortingsmeldingen står det beskrevet at virksomheten i Kriminalomsorgen bygger på fem pilarer: formålet med straffen, et humanistisk menneskesyn, prinsippet om rettssikkerhet og likebehandling, prinsippet om at en har gjort opp for seg når straffen er sonet, og *normalitetsprinsippet*. Både i utforming av regelverk og i praktisk arbeid skal kriminalomsorgen tilstrebe at målene ikke bare eksisterer på papiret, men fullt ut preger straffegjennomføringen i praksis. (s.19).

Normalitetsprinsippet er en viktig del av verdigrunnet for kriminalomsorgen. Prinsippet er begrunnet med at domfelte har de samme rettigheter som andre borgere, tilværelsen under straffegjennomføringen skal så langt som mulig være lik tilværelsen ellers i samfunnet, det er selve frihetsberøvelsen som er straffen, straffegjennomføringen skal ikke være mer tyngende enn nødvendig, og ingen skal bli underlagt tiltak som føles som tilleggsstraff (s. 22).

Kapittel 4.2 Presentasjon av funn

I det følgende vil jeg presentere de tre sentrale funnene knyttet til oppgavens problemstilling:

- *Prinsippet om normalitet har sitt utspring fra en historisk og internasjonal kontekst*
- *Prinsippet om normalitet knyttes til et likhetsbegrep*
- *Prinsippet om normalitet beskrives som noe selvfølgelig*

Da jeg skulle jobbe med første del av min problemstilling, og beskrive på hvilken måte normalitetsprinsippet blir presentert i St. Meld. Nr. 37 (2007-2008), stilte jeg meg noen spørsmål. Hva er det som slår meg når jeg leser om normalitetsprinsippet, og hva slags budskap er det som kan «ligge mellom linjene»?

- *Prinsippet om normalitet har sitt utspring fra en historisk og internasjonal kontekst*

Normalitetsprinsippet som begrep fremstår i St. Meld. Nr. 37 som noe nytt. Det ligger ikke eksplisitt i teksten at prinsippet er forankret i noe og kommer fra en kontekst. Samtidig kan man forstå prinsippets unnfangelse når man leser kapittelet om historikk og internasjonalt perspektiv på straffegjennomføringen i stortingsmeldingen. Dette til tross for at dette ikke kommer til syne i kapittelet om normalitetsprinsippet.

- *Prinsippet om normalitet knyttes til et likhetsbegrep*

En annen ting som slår meg når jeg leser stortingsmeldingen er utdraget; «Tilværelsen under straffegjennomføringen skal så langt som mulig være lik tilværelsen ellers i samfunnet». Her blir jeg nysgjerrig på utdraget «lik tilværelsen ellers i samfunnet» og spørsmålet som dukker opp er da: lik hvilken tilværelse? Når utdraget sees i sammenheng med normalitetsbegrepet, blir jeg spesielt oppmerksom på ordene «likhet» og «normalitet», - altså likt det normale.

- *Prinsippet om normalitet beskrives som noe selvfølgelig*

Et av funnene jeg har merket meg er begrepsvalget og repetisjonen av begrepet «Normalitetsprinsipp» i stortingsmeldingen. Begrepet er brukt 22 ganger, og prinsippet om normalitet fremstår som noe selvfølgelig, uten noen videre forklaring av hva som legges i ordet *normalitet*.

Basert på disse tre funnene vil jeg i det følgende drøfte andre del av problemstillingen: hvordan kan normalitetsprinsippet forstås med utgangspunkt i begrepet makt?

Kapittel 5 Drøfting

Jeg har valgt å dele inn drøftingen i tre underkapitler. Hvert av disse tar for seg et av funnene i oppgaven. Maktbegrepet er som jeg har vært inne på utfordrende å definere, til tross for at makt er et av de vanligste begrepene for å forstå det sosiale liv. Dette fordi man historisk har brukt ordet makt til å fremstille ulike fenomen (Hernes, 1975, s. 15). Hovedspørsmålet i drøftingen er hvorvidt funnene i St. Meld. Nr. 37 (2007-2008) kan forstås med utgangspunkt i begrepet makt. Det innebærer at jeg i drøftingen vil komme inn på flere ulike forståelser av maktbegrepet og maktteorier. Målet er å skape en bevegelse hvor jeg i prosessen kan presentere nye meninger om prinsippet og dermed skape meg ny forståelse og innsikt.

Kapittel 5.1 Kontekstens betydning - som en del av en større sammenheng

Funn 1 - Prinsippet om normalitet har sitt utspring fra en historisk og internasjonal kontekst.

Det første funnet jeg vil drøfte i oppgaven er at prinsippet om normalitet ikke ble «oppfunnet» i St. Meld. Nr. 37 (2007-2008), men er et produkt av en lang historisk prosess, med sterk påvirkning fra internasjonale rekommandasjoner.

Samtidig krever det litt «forskning» for å oppdage denne konteksten i stortingsmeldingen. Når normalitetsprinsippet blir presentert ligger det ikke eksplisitt i teksten at prinsippet har en historisk utvikling. Stortingsmeldinger er ifølge Leseth og Tellmann (2014, s. 172) tekster som ofte tas for gitt som «sanne», ved at man ikke tenker at innholdet kan plasseres i en kontekst som vil gi teksten ny mening. Stortingsmeldingene blir til innenfor en bestemt politisk sammenheng, og hvilken regjering som har skrevet den vil prege innholdet. De er derfor ikke verdinøytrale, men et politisk uttrykk for bestemte intensjoner. Stortingsmeldinger kan relateres til en form for definisjonsmakt, da det er styrende og besluttsende organer, som regjeringen og Stortinget, som setter dagorden, og definerer hvordan verden skal se ut (Engelstad, 2005, s. 42). I en sak som skal passere gjennom flere ledd, slik en stortingsmelding skal, vil det være den som behandler saken først som har den sterkeste påvirkningen, og derav størst makt (s. 43). Weber kaller dette taus kunnskap, som han også betegner som en form for skjult makt, - eller i det minste en man ikke snakker om. Denne

makten innebærer at de fleste forslagene som kommer fra regjeringen til Stortinget blir vedtatt (Engelstad, 1999, s. 27). Denne forståelsen innebærer kanskje også at den internasjonale og historiske konteksten blir tatt til følge og hensyntatt, rett og slett for at dagens regjering taust forholder seg til det som er definert tidligere av styrende organer.

Til tross for at normalitetsprinsippet i Stortingsmeldingen for mange kan virke naturlig og selvvinnende, er altså prinsippet kulturelt betinget og et sosialt og historisk produkt.

Mennesker har over tid bygget velferdsstaten, men det er mer eller mindre tilfeldig hvem som erobrer retten til å definere (Feiring et al., 2017, s. 329). Det innebærer at verden kunne sett annerledes ut under andre betingelser, og med en annen sittende regjering hadde kanskje ikke en gang normalitetsprinsippet som begrep blitt konstruert. Det at Stortingsmeldingen er skrevet i en sosial og historisk sammenheng av en sittende regjering, innebærer for øvrig at innholdets status som «sant» som regel er midlertidig (Feiring et al., 2017, s. 315). Samtidig er det vært å nevne at normalitetsprinsippet som begrep ble videreført i nyere

styringsdokumenter etter at det for første gang ble presentert i St. Meld. Nr. 37, til tross for regjeringsskifte i 2013. Normalitetsprinsippet er omtalt i både Meld. St. 12 (2014-2015) Utviklingsplan for kapasitet i Kriminalomsorgen og i Kriminalomsorgens årsrapport for 2019, og er av den grunn fortsatt et levende prinsipp i norsk straffegjennomføring. Her ser vi kanskje resultatet av den tause kunnskapen og den skjulte makten som Weber var inne på, ved at sannheter som er presentert av styrende organer blir videreført uten å stille spørsmål ved de.

Når vi studerer stortingsmeldingen og dets innhold og kontekst er det også aktuelt å knytte det til Webers legitime makt. Denne maktformen tar for seg forholdet mellom ledelse og de underordnede (Engelstad, 1999, s. 29), og kan på mange måter relateres til forholdet mellom politisk ledelse og kriminalomsorgen. Når makten er legitim, oppfatter de som er berørt av den at maktforskjellene er rimelige og velbegrunnede. Det som særpreger denne maktformen, er en aktiv vilje blant de underordnede til å adlyde, og at det å adlyde blir selvbegrunnende. Dette maktforholdet kommer nok til uttrykk i flere konstellasjoner i Kriminalomsorgen. For eksempel mellom oppdragsgiver (Justis- og beredskapsdepartementet) og Kriminalomsorgsdirektoratet, mellom direktoratet og fengselsledelsen ute på enhetene, mellom fengselsledelse og fengselsbetjenter, og ikke minst mellom fengselsbetjentene og de innsatte.

Jeg har tidligere vært inne på min egen erfaring hvor normalitetsprinsippet i visse fora ikke var et tema. Kanskje dette kan sees i sammenheng med at styringsdokumenter som oftest tas for gitt som «sanne», ved at man ikke tenker at innholdet kan plasseres i en kontekst som vil

gi teksten ny mening. Den legitime makten fører til at man som lojale soldater forholder seg til innholdet i en stortingsmelding og et styrende rettsprinsipp som en selvfølge og etterlever etter beste evne ut i fra egen forståelse av prinsippet. Spenningen i denne maktteorien mener jeg derfor kan være hvorvidt den underordnede faktisk har tolket det overordnede ønsker riktig. Vi har ovenfor vært inne på betydningen av å forstå prinsippet om normalitet som et resultat av en historisk utvikling med påvirkning fra internasjonale rekommandasjoner. Denne konteksten vil naturlig nok prege vår forståelse av prinsippet. Dette innebærer at dersom vi tar prinsippet om normalitet ut av den gitte kontekst kan forståelsesrammen bli individuell. Dette er verdt å problematisere, og jeg kan også her trekke paralleller til mine erfaringer fra beslutningsprosesser i Kriminalomsorgen. Til stadighet erfarte jeg at normalitetsprinsippet ble ulikt forstått og etterlevd, og det virket som man tok for gitt at egen forståelsehorisont var identisk med alle andres. Dette er kanskje et resultat av det Weber beskriver som utfordringen ved den legitime makten. Altså at den underordnede aktivt foregriper et mandat eller en oppgave, uten å være sikker på at man har tolket det riktig, og helt ut forstått oppdragsgivers ønske eller mål. I så tilfelle kan mange enhetsledere i det ganske land tilstrebe å etterleve normalitetsprinsippet uten at man nødvendigvis har undersøkt om man har forstått prinsippet riktig (s. 29). Legitimitet handler også om hvorvidt man ser begrunnelsen for en ordning - eller i vårt eksempel: et prinsipp - som rimelig, og det er også knyttet til antagelsen om at andre oppfatter begrunnelsen som rimelig (s. 30). Dette vil jeg si er overførbart til Bourdieus begrep doxa, og det usagte. Det er nærliggende å tenke at det man oppfatter som legitimt og rimelig, og som man tar for gitt at de man samhandler med har samme oppfatning om, blir til selvfølgeligheter uten grunn til videre refleksjon eller bevissthet rundt. Det er kanskje først når det er noe som «skurrer» eller bryter med et verdisett at det blir tema i hverdagen, og grunnlag for diskusjoner. Normalitetsprinsippet ble, som vi har vært inne på, ikke oppfunnet med St. Meld. 37 (2007-2008), men dette kommer ikke tydelig frem i teksten. Dersom man leser om normalitetsprinsippet i stortingsmeldingen vil det åpenbare ved teksten i stor grad være påvirket av egen forståelsesramme. For å forstå tekstens underliggende budskap kreves det kanskje en bevissthet om den kontekstuelle påvirkningen av prinsippet. Dette vil kunne være en forutsetning for å forstå og etterleve normalitetsprinsippet i en praksishverdag.

Kapittel 5.2 Likt det normale?

Funn 2 - Prinsippet om normalitet knyttes til et likhetsbegrep

Mitt andre funn i oppgaven er at normalitetsprinsippet knyttes til begrepet likhet ved utdraget: «tilværelsen under straffegjennomføringen skal så langt som mulig være *lik* tilværelsen ellers i samfunnet». En gitt forståelse av dette utdraget sett i forhold til normalitetsbegrepet kan være at tilværelsen skal være *lik* den *normale*. Spørsmål som da dukker opp er hva som anses som normalt, og hva som er oppskriften på et normalt liv. Imidlertid vil dette avhenge av hvor vi retter blikket vårt. Så hvor er det vi har rettet blikket når vi har tilrettelagt tilværelsen i fengselet til det normale? Når vi vet at levekårene til de innsatte er gjennomgående dårligere enn sammenlignbare grupper av den øvrige befolkningen, og 82% har to eller flere sentrale levekårsproblemer (Re vold, 2014, s. 63), er det vanskelig å unngå å se at de utgjør en minoritet i samfunnet. Basert på dette mener Vollan (2016, s. 449) at den som anses «normal» utenfor murene, vil være ganske så avvikende innenfor murene. Er det da riktig å ta utgangspunkt i en normalitet basert på de miljøene som de innsatte sjelden har tilhold i? Eller normalitet i et samfunnslag som ikke representerer den største andelen av de innsatte? La oss si at det på en avdeling med 10 plasser soner 10 menn/kvinner som kommer fra ulike miljøer, ulike land, ulike sosiale lag, de har ulik alder og har derav ulik erfaring med og oppfatning av hva en «normal» tilværelse er. Dersom det skal være minst mulig forskjell mellom fengselet og det samfunnet den innsatte skal tilbakeføres til, fordrer det en differensiering og stor grad av individuell tilpasning av tilværelsen i fengselet. De innsatte skal tilbake til ulike land, ulike miljøer i Norge, hvor de statiske normene er ulike. Vi bør derfor være klar over hvilket referansepunkt enkeltindividene har, og hvordan det kan oppleves å fengsles i et system og i en tilværelse som ikke er i overenstemmelse med deres normalitet. La oss ta et eksempel med en rusavhengig som store deler av sitt voksne litt har bodd på institusjoner og lavterskelovernattinger i en storby. For han eller henne er dette en normal tilværelse. Mange mener kanskje at det er uverdige boforhold, men for dette enkeltindividet representerer det trygghet og normalitet, og er blitt til på bakgrunn av erfaringer gjennom et levd liv under bestemte sosiale forhold. Spørsmålet som er verdt å spørre seg er hvorvidt det «normale» er det riktige for alle (Breivik, 2006, s. 170).

En kanskje sjeldnere forståelse av normalitetsprinsippet som er verdt å nevne innebærer at de innsatte representerer det «unormale» eller «avvikende», og tilværelsen i fengselet organiseres på en måte som kan normalisere individene ved at de kan tilpasse seg en hverdag som anses «normal» eller «riktig». Denne forståelsen er viktig å nevne da vi i forrige kapittel var inne på den kontekstuelle utviklingen av prinsippet. Dersom man er kjent med at den historiske utviklingen av begrepet i Norge kan spores tilbake til 1970-tallet hvor normalisering ble et

viktig nøkkelord, er det verdt å nevne at normalisering som begrep – på denne tiden – baserte seg på en tro på at man kunne behandle de innsatte til «normalitet» (Hammerlin, 2012, s. 40). Hammerlin (2008, s. 79) skriver om synet på det «normale» og det «unormale» mennesket, forståelsen av den «normale» og den «unormale» sinntilstanden og etter hvert den «normale» og «unormale» sosiale situasjon, som hadde stor betydning på 1800-tallet. I dag vil nok mange himle med øynene, og tenke at vi heldigvis ikke representerer menneskesynet eller praktiserer klassesystemet som gjorde seg gjeldende i den tidsalderen. La oss problematisere dette litt. Järvinen (2004, s. 190) skriver om hvordan normalisering og integrering har vært sett i sammenheng i sosialt arbeid i Danmark siden midten av 1970-tallet. Formålet er at marginaliserte mennesker skal hjelpes til å fungere i det normale hverdagsliv og integreres sosialt på flere arenaer i samfunnet. Her blir begrepet normalisering brukt om å normalisere mennesker til å inngå i normalitetskulturer. Volla (2016, s. 450) poengterer at hun forstår normalitetsprinsippet i norsk kriminalomsorg slik at det er straffegjennomføringens innhold som skal «normaliseres», og ikke den enkelte domfelte. Samtidig er det interessant at Kriminalomsorgens tidligere etatsdirektør velger å kommunisere hennes forståelse av normalitetsprinsippet i en artikkel, og det er av den grunn åpenbart at prinsippet gir rom for tolkning og ulike forståelser. Her kan vi trekke paralleller til utfordringen med den legitime makten, som nevnt ovenfor, hvor ansatte kan ta for gitt en forståelse av normalitetsprinsippet og handle på bakgrunn av denne, til tross for at den potensielt ikke stemmer overens med hensikten. Til tross for at Kriminalomsorgens tidligere leder stadfester at normalitetsprinsippet innebærer at vi skal normalisere omgivelser og tilbud, og ikke menneskene, er det uansett verdt å problematisere. Det er for meg nærliggende å tenke at en konsekvens av å låse mennesker inn i materielle omgivelser og et miljø som representerer noe helt annet enn tilværelsen de er vant med, på sikt kan endre mennesket. For er ikke en indirekte konsekvens av å «normalisere» omgivelsene, også at menneskene som inngår i denne tilværelsen endres eller «normaliseres»? Her er Bourdieus teori om «habitus» aktuell å se hen til. Habitus innebærer som beskrevet i teori-kapittelet at menneskers handlinger er blitt til på bakgrunn av erfaringer gjennom et levd liv under bestemte sosiale forhold, og som derav skapes av sosiale strukturer (Wilken, 2015, s. 37). For en straffedømt som blir fengslet vil det med stor sannsynlighet innebære at vedkommende opplever et markant brudd med sine erfaringer og habitus. Betingelsene for å ivareta ens habitus i fengsel vil på mange måter være utfordrende, og det fører til at den innsatte lever i utakt med den sosiale virkeligheten under frihetsberøvelsen. I følge Bourdieu kan en slik endring føre til både personlige tragedier, men også til sosiale fornyelser (Wilken, 2015, s. 38). Slik jeg forstår det innebærer det at

potensielle endringer i menneskets handlinger er knyttet til endringer i de ytre omgivelser, - altså sosiale forhold og strukturer. Dersom vi har tilrettelagt soningsforholdene til det normale, og den normaliteten i liten grad samsvarer med deres erfaringer og habitus, betyr det kanskje at innsatte påføres en form for «kroppslig makt». Dette ved at de tas ut av sine sosiale forhold, og inn i fengselet, hvor potensielt deres habitus vil endres. Mennesker har behov for å passe inn, og å være i overenstemmelse med omgivelsene. Mangel på denne overenstemmelsen kan gi ubehagelige følelser (Bjørnhaug, 2002, s.164), og naturlig nok vil vi da forsøke å tilpasse oss omgivelsene. Vår habitus er ifølge Bourdieu varig, men ikke uforanderlig (Rappana Olsen, 2018, s. 127). Det betyr kanskje at personer som er berøvet friheten over en lengre tidsperiode i større grad vil være utsatt for å «normaliseres» i løpet av soningen, enn innsatte som soner kortere dommer.

Kapittel 5.3 Normalitetsprinsippet som noe selvfølgelig

Funn 3 - Prinsippet om normalitet beskrives som noe selvfølgelig

La oss si at jeg som ung fengselsaspirant spurte min leder om hva normalitetsprinsippet innebærer. Jeg ville kanskje fått til svar at hensikten er å normalisere fengselshverdagen ved å redusere følelsen av å være i institusjon. Dette er nok en vanlig måte å forstå og forklare normalitetsprinsippet i kriminalomsorgen på, og jeg vil driste meg til å si at det klinger godt i ørene til de fleste. Det er jo tross alt frihetsberøvelsen som skal være straffen, mens tilværelsen for øvrig skal tilstrebes å være mest mulig lik som ellers i samfunnet. Mange vil nok slå seg til ro med dette og forholde seg til det som noe selvsagt eller selvfølgelig. Dette kan relateres til Bourdieus teori om doxa. Kriminalomsorgens praksis kjennetegnes nok av sine former for doxa, hvor eksempelvis lovverk, mandat og retningslinjer tas for gitt uten noen videre form for refleksjon eller bevissthet rundt. En sentral utfordring ved dette kan være at det selvfølgelige hindrer oss i å søke ny mening eller forståelse (Feiring et al., 2017, s. 316). Foucault hadde også fokus på det selvfølgelige, og hans kritiske blikk rettet seg mot å «avsløre» det vi ikke ser eller oppdager fordi vi ikke tenker at ting kan være annerledes. Han var opptatt av å stille spørsmålene der hvor spørsmål var blitt overflødige, hvor det var selvinnslysende hva (de rette) svarene var, eller der hvor tanker og praksiser løp selvfølgelig (Feiring et al., 2017, s 321). I følge Bourdieu er doxa kun udiskutabelt innenfor et felt, da i vårt eksempel innenfor Kriminalomsorgen. Dersom man står utenfor kan man altså problematisere og kritisere, og det er aksept for det (Wilken, 2015, s. 43). Som beskrevet

innledningsvis skriver jeg denne oppgaven om eget praksisfelt, og jeg vil dra noen paralleller mellom det Bourdieu skriver om doxa og min egen opplevelse av å skrive om et felt jeg er en del av. Det finnes øyeblikk hvor følelsen av illojalitet har streifet meg i løpet av denne skriveprosessen, og jeg har undret meg over dette. Jeg har lest mye litteratur som representerer et kritisk blikk på ulik praksis i Kriminalomsorgen. Forfatterne av denne litteraturen er i hovedsak eksterne, eller i det minste personer som kun har eller har hatt et ben innenfor feltet, eller skriver i kraft av en definert rolle, som for eksempel tillitsvalgt, eller et spesielt oppdrag. Litteratur skrevet av personer som er innenfor feltet, representerer etter min oppfatning i større grad beskrivelser av, et forsvar av, eller en forklaring på ulik praksis eller ideologi. Dette innebærer for øvrig ikke at det aldri er uenigheter innenfor Kriminalomsorgen, men feltets doxa fører kanskje til at man i større grad aksepterer premissene (Wilken, 2015, s. 43). Dette kan være en forklaring på ubehaget jeg har kjent på ved å studere egen virksomhet med et kritisk blikk, og årsaken er kanskje feltets doxa, som igjen representerer en form for skjult makt.

Når jeg leser om normalitetsprinsippet i St. Meld. Nr. 37 (2007-2008) opplever jeg altså at prinsippet fremstilles som noe selvsagt eller selvfølgelig, og det er ingen forklaring på hva som legges i begrepet normalitet. Det tas kanskje for gitt at leserens forståelsesramme er tilsvarende forfatterens. I den sammenheng er det naturlig å komme med noen betraktninger om normalitetsbegrepet. Tidligere i oppgaven ble begrepets kompleksitet gjort rede for. Disse motsetningene innebærer at det kan være stor ulikhet i hvordan begrepet forstås og brukes. Det er derfor naturlig å se nærmere på hvordan begrepsbruken i seg selv kan forstås med utgangspunkt i maktbegrepet. Språket er vårt viktigste kommunikasjonsmiddel, og vi er i behov av begreper for å forstå verden (Rappana Olsen, 2018, s. 122). Samtidig er det interessant å tenke på at språket vårt isolert sett er helt uten mening. Ordene vi bruker er alene på mange måter døde. Det vil si at det ikke er noe ved ordet «normalitet» i seg selv, som tilsier at det skal ha en spesiell mening. Betydningen av ordene er et resultat av sosiale konvensjoner (Engelstad, 1999, s. 120). Det kan bety at det ikke ligger en maktutøvelse i selve begrepsbruken, men at et eventuelt maktforhold blir konstruert av vår forståelse og interaksjon med begrepet. For meg kan normalitetsbegrepet være uheldig og representere en form for maktutøvelse, mens andre kan ha en helt annen forståelse og bruk av begrepet, hvor det ensidig assosieres med inkludering og positive følelser. Det er derfor verdt å spørre seg hva Kriminalomsorgens referansepunkt er når de har valgt å bruke prinsippet om normalitet.

I løpet av mine år i Kriminalomsorgen har jeg stadig undret meg over hvorfor ingen reagerer på bruken av begrepet «normalitet» når jeg selv opplever begrepet som så ladet. Bruken av normalitetsprinsippet kan kanskje relateres til en skjult maktform, - det som Bourdieu kaller den symbolske makten. Som vi har vært inne på kjennetegnes denne maktformen ved at både de som utøver makten, og de den utøves i forhold til, ikke er bevisste på at det finner sted en maktutøvelse (Wilken, 2015, s. 69). Av den grunn virker denne maktformen som en slags sosial naturlov. Her er vi altså inne på doxa, og det som tas for gitt som en selvfølge.

Den symbolske makten fører også til at samfunnets maktstrukturer internaliseres gjennom språket (Bjørnhaug, 2002, s. 164). Det innebærer at de som innehar denne makten utøver den ved å klassifisere eller navngi (Engelstad, 1999, s. 70). Maktutøveren uttrykker seg og innehar en makt til å snakke «på vegne av». I følge Bourdieu brukes språket til å spre ideer eller fortolkninger ut i samfunnet, gjennom bruk av spesifikke begreper, eller for eksempel en benevnelse av en utvalgt gruppe (Wilken, 2015, s. 76). Regjeringens valg om å innføre et prinsipp om normalitet, formidler derfor en spesifikk forståelse av virkeligheten. På bakgrunn av at det er staten som er hovedaktøren i den symbolske makten, ligger det også i sakens natur at det kan være vanskelig å utfordre den virkelighetsforståelsen som staten formidler. Det innebærer at for eksempel en justispolitikers posisjonen i feltet ikke nødvendigvis skriver seg fra innholdet i det han eller hun uttrykker, men fra en usagt forståelse blant de lyttende om at politikeren kjenner feltet og feltets historie (Engelstad, 1999, s. 70). Ut fra denne teorien om makt ser jeg klare paralleller til min forforståelse om at politikere utøver en makt, som fører til at vi som skal etterfølge nasjonale styringsdokumenter tilpasser oss de styrendes vurderinger.

Som jeg var inne på i innledningen er min forforståelse knyttet til oppfatningen om at det er politiske myndigheter og justissektoren som har makten til å definere basert på hva som forstås som «normalt» i en kontekst. Det blir en form for minoritet-majoritet-relasjon som gjør seg gjeldende, og en underliggende mening kan derfor innebære at majoriteten har definert at minoriteten (de straffedømte) representerer det unormale eller avvikende, og at frihetsberøvelsen er en gylden anledning til å normaliseres. Samtidig har jeg spurt meg selv hvorvidt man blir utsatt for maktbruk dersom man blir utsatt for virkemidler som de med definisjonsmakt mener er bra for deg. Normalitetsprinsippet er definert som noe positivt, altså av de som har makten til å definere. De har tilpasset tilværelsen i fengselet til en «normalitet», og det er noe de anser som et gode. Det er et tilbud de innsatte ikke kan takke nei til, - kan de vel? Men om det ikke skal oppleves som maktutøvelse, mener jeg at det forutsetter en viss

minimal valgfrihet hos den innsatte. For dersom forsøket på å normalisere fengselstilværelsen oppleves som et onde fordi personen har bodd i institusjonsapparatet store deler av livet, og verken mestrer eller ønsker en «normal» tilværelse, - hva da?

Et annen spørsmål som har dukket opp er hvorvidt man blir utsatt for makt, dersom man ikke er klar over den (Engelstad, 1999, s. 276). Som beskrevet ovenfor har ikke begrepsbruken vår nødvendigvis en spesifikk mening, men maktforholdet blir konstruert av vår forståelse av begrepet og kanskje omfanget av bruken. Allikevel er det, som jeg har vært inne på, ikke alle som vil se på en normalisert hverdag som et gode. På samme måte vil ikke alle se på velferdsgodene i samfunnet som verdifulle eller ønskelige. Disse godene tillegges gjerne verdi med argumenter som rettferdighet og likeverd, uavhengig av om befolkningen ønsker å benytte seg av dem (Engelstad, 1999, s. 276).

Det kunne vært interessant å la menneskene som er direkte berørt av våre styringsdokumenter, nemlig de innsatte, beskrive deres forståelse av normalitetsprinsippet. Vår forståelse av en tekst (eller et begrep) avhenger, som vi har vært inne på, av vår forforståelse, som igjen er bygget opp rundt vårt språk, våre erfaringer, trosoppfatninger mv. (Leseth & Tellmann, 2014, s.179). Sett fra de innsattes perspektiv vil jeg anta at deres forståelse av normalitetsbegrepet vil være delt. For noen vil det kanskje være positivt ladet, for andre negativt. Noen opplever det kanskje inkluderende, mens andre ekskluderende. Hammerlin og Mathiassen (2013, s. 55) uttrykker at normalitet ikke nødvendigvis er et ord som oppleves negativt blant de innsatte. Årsaken mener de er at mange av de innsatte uttrykker et ønske om et «normalt liv», og derav deltar i ulike rehabiliterende tiltak under soningen. Samtidig er dette kanskje også et uttrykk for en påført makt. I følge Bourdieu er noe av det skumle med symbolsk makt at de dominerte (innsatte) selv tar innover seg de dominerendes (maktutøverne) syn, - rett og slett fordi alle tar det for gitt (Bjørnhaug, 2002, s. 163). Når alt kommer til alt bør kanskje Kriminalomsorgens begrepsbruk gjenspeile det faktum at de har fokus på subjektet, og at de førende prinsipper ikke representerer en undertrykkelse av forskjellighet (Solvang, 2006, s. 181). Hva med å endre ordlyden til et *mangfoldighetsprinsipp*? Begrepet mangfold vil muligens i større grad relateres til inkludering og uttrykke en anerkjennelse av forskjellighet, som kanskje i mindre grad representerer en maktutøvelse.

Kapittel 6 Oppsummering og avslutning

Denne bachelorprosessen startet med en praktisk tilnærming til normalitetsprinsippet, og jeg hadde mange erfaringer fra praksisfeltet jeg ønsket å formidle i en oppgave. I arbeidet med litteratursøk og metodevalg ble det etterhvert klart for meg at jeg i hovedsak ikke ønsket å formidle min forforståelse i oppgaven, men i større grad skape ny mening, og å forstå normalitetsprinsippet budskap og kontekst. Denne bevisstgjøringen førte meg videre i prosessen og jeg valgte en tilnærming inspirert av kritisk tekstanalyse og hermeneutikken. På bakgrunn av dette har jeg i oppgaven forsøkt å skape ny forståelse og få frem en potensielt underliggende mening i bruken av normalitetsprinsippet i St. Meld. Nr. 37 (2007-2008).

Normalitetsprinsippet er, som vi har vært inne på, et sammensatt og utfordrende prinsipp. Årsaken er ikke beskrivelsene av prinsippet i St. Meld. Nr. 37 i seg selv, men i hovedsak begrepets tvetydighet og mening. Prinsippet er noe uklart, og gir rom for ulik tolkning og forståelse. Jeg valgte en problemstilling hvor jeg først ville gjøre rede for hvordan normalitetsprinsippet blir beskrevet i St. Meld. Nr. 37, hvor jeg basert på tre funn i materialet ønsket å drøfte hvordan prinsippet om normalitet kan forstås med utgangspunkt i begrepet makt.

Noe av det jeg tidlig ble bevisst på i prosessen var en opplevelse av at teksten i stortingsmeldingen kunne ha flere underliggende budskap. Det gjelder spesielt de assosiasjonene man kan få ved å lese om begrepet normalitet, hvor man ubevisst ser det i forhold til det unormale eller avvikende. Selv om dette ikke er formulert i teksten, kan man anta at man som leser av stortingsmeldingen basert på egen forståelseshorisont kan tolke det som at Kriminalomsorgen anser de innsatte som avvikende, og at tilværelsen i fengselet skal normaliseres, slik at de innsatte som inngår i den også normaliseres på sikt. Dette innebærer at styringsdokumentet kan uttrykke noen verdier eller holdninger, som ikke er forenlig med det uttalte verdigrunnlaget i Kriminalomsorgen, som er tuftet på humanistiske idealer.

En annen viktig erkjennelse har vært knyttet til maktbegrepet og maktutøvelse. Jeg har tidligere sett på makt som et ensidig negativt fenomen, og jeg har tenkt at det finnes nøytrale utgangspunkt, der makten ikke er tilstede. I løpet av denne prosessen har jeg i større grad erkjent at makten også er en fellesskaplig ressurs, og samfunnet vil ikke kunne fungere uten betydelige maktforskjeller. Makten er rundt oss til enhver tid. Det skal den være, og det er ikke utelukkende negativt.

I tillegg har jeg erkjent at min forståelse av normalitetsbegrepet som et negativt ladet ord ikke nødvendigvis representerer de innsattes syn. Normalitet kan faktisk være et positivt ladet ord for de innsatte, og noe de faktisk ønsker. Dette har vært en viktig personlig bevisstgjøring.

Til tross for disse erkjennelsene har jeg fortsatt en opplevelse av at normalitetsprinsippet fortjener en gjennomgang og revisjon. Her er det begrepsbruken jeg mener er viktig. En endring av prinsippet om normalitet til et *mangfoldighetsprinsipp*, vil kunne bidra til en tilrettelegging av soningsforholdene for et mangfold snarere enn for en normalitet i samfunnet, - som forskningen tilsier at de innsatte ikke representerer.

Da jeg startet denne prosessen hadde jeg ikke et teoretisk eller analytisk forhold til normalitetsprinsippet. Min forforståelse var kun knyttet til egen erfaring, og mitt kritiske blikk baserte seg på noe jeg hadde sett og erfart fra egen praksishverdag. Jeg evnet ikke å forstå prinsippet utover mine egne tanker og erfaringer fra feltet. Min bevegelse i prosessen har derfor i hovedsak endret min forforståelse knyttet til det teoretiske og historiske bakteppet. Altså konteksten. Det innebærer at jeg har utvidet mitt perspektiv fra en praktisk til en teoretisk og kontekstuell forståelse av et rettsprinsipp, Mitt kritiske blikk har vært en forutsetning for den merforståelsen jeg har klart å skape i prosessen. Denne innfallsvinkelen har resultert i at jeg gjennom arbeidet med problemstillingen, har tilegnet meg økt innsikt for egen yrkesutøvelse.

Kapittel 7 Litteraturliste

Bjørnhaug, I. (2002). *Pierre Bourdieu – alle stridigheters sosiolog*. Nordisk sosialt arbeid, årgang 3, 161-168.

Brottveit, G. (red.). (2018). *Vitenskapsteori og kvalitative forskningsmetoder. Om å arbeide forskningsbasert*. Gyldendal.

Dalland, O. (2017). *Metode og oppgaveskriving* (6.utg). Gyldendal Akademiske.

Engbo, H. J. & Smith, P. S. (2012). *Fængsler og menneskerettigheder*. Jurist- og økonomiforbundets forlag.

Engelstad, F. (red.). (1999). *Om makt. Teori og kritikk*. Ad Notam Gyldendal.

Engelstad, F. (2011). *Hva er makt*. Universitetsforlaget.

Europarådet Ministerkomiteen (2006). *Ministerkomiteens rekommandasjon Rec(2006)2 til medlemsstatene om de europeiske fengselsreglene*. <https://www.kriminalomsorgen.no/nye-europeiske-fengselsregler-paa-norsk.328982-237613.html>

Feiring, M., Juritzen, T. I., Knutsen, I. R. & Larsen, K. (2017). *Kritiske perspektiver i helsefagene. Utdanning, yrkespraksis og forskning*. Cappelen Damm Akademisk.

Hammerlin, Y. (2008). *Om fangebehandling, fange- og menneskesyn i norsk kriminalomsorg i anstalt 1970-2007* [Doktoravhandling]. Universitetet i Oslo.

Hammerlin, Y. (2012). En fange er en fange – et fengsel er et fengsel: dikotomien i fangebehandlingen fra 1950 tallet fram til i dag. I S. Olsen (Red.), *Virker straff?* (s. 39-62). Scandinavian Academic Press.

Hammerlin, Y. (2015). *Et fengsel er et fengsel, men....* Psyke & logos, 36(1), 24.

Hammerlin, Y. & Mathiassen, C. (2013). Om normalisering: ansatser til videre tenkning. I *Fortsatt I Virksomhet* (s. 52-63). Marxist Forlag.

Hernes, G. (1975). *Makt og avmakt*. Universitetsforlaget.

Hylland Eriksen, T. (2006). Innledning: I de enøydes land. I J. K. Breivik & T. Hylland Eriksen (Red.), *Normalitet*. Universitetsforlaget.

Järvinen, M., Larsen, J. E. & Mortensen, N. (2004). *Det magtfulde møde mellem system og klient*. Aarhus universitetsforlag.

Kriminalomsorgen. (2019). Årsrapport 2019.

<http://www.kriminalomsorgen.no/getfile.php/4685011.823.zpzzabbunkuptz/%C3%85rsrapport+2019+v.+1.0.1+%281%29.pdf>

Leseth, A. B. & Tellmann, S. M. (2014). *Hvordan lese kvalitativ forskning*. Cappelen Damm akademisk.

Meld. St. 12 (2014-2015). *Utviklingsplan for kapasitet i kriminalomsorgen*. Justis- og beredskapsdepartementet. <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/meld.-st.-12-2014-2015/id2356059/?ch=1>

Rappana Olsen, B. C., Farstad, G. R. & Skotte, P. S. (2018). Det som sosialt skiller seg ut. I B. C. Rappana Olsen, P. S. Skotte & G. R. Farstad (Red.), *Sosiologi i sosialfagene*. Universitetsforlaget.

Rappana Olsen, B. C. (2018). Makt – et fenomen med mange fasetter. I B. C. Rappana Olsen, P. S. Skotte & G. R. Farstad (Red.), *Sosiologi i sosialfagene*. Universitetsforlaget.

Revdal, M. K. (2015). *Innsattes levekår 2014. Før, under og etter soning*. SSB-rapport, 47. <https://www.ssb.no/sosiale-forhold-og-kriminalitet/artikler-og-publikasjoner/attachment/244272?ts=150b8c1bce0>

Sirnes, T. (2006). Den gode normaliteten. I J. K. Breivik & T. Hylland Eriksen (Red.), *Normalitet*. Universitetsforlaget.

Solvang, P. (2006). Problematisering, utdefinering eller omfavnelser? I J. K. Breivik & T. Hylland Eriksen (Red.), *Normalitet*. Universitetsforlaget.

United Nations (1955). *Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners*.
www.unodc.org/pdf/criminal_justice/UN_Standard_Minimum_Rules_for_the_Treatment_of_Prisoners.pdf

Store Norske Leksikon. www.snl.no

St.meld. nr. 37 (2007-2008). *Straff som virker – mindre kriminalitet – tryggere samfunn*. Justis- og beredskapsdepartementet. <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/stmeld-nr-37-2007-2008-/id527624/?ch=1>

Vollan, M. (2016). «Mot normalt»? Normalitetsprinsippet i Norsk straffegjennomføring. Tidsskrift for strafferett, årgang 16 (3), 447-461.

Wilken, L. (2015). *Pierre Bourdieu* (5. utg.). Fagbokforlaget.